

Kutadgu Bilig'in Türkçe Öğretimi Açısından Önemi

Fahri Temizyürek*

304

Karahanlı döneminin en önemli eseri olan Kutadgu Bilig, birçok bilim adamı tarafından çeşitli yönleriyle incelenmiş bir eserdir. Biz bu makalemizde özellikle eserin Türkçe öğretimi açısından önemi üzerinde duracağız.

Yusuf Has Hâcib, eserini elli yaşında yazmıştır. 1069 yılında Kaşgar'da yazdığı eserini Tabgaç Buğra Han (Ebu Ali Hasan B. Süleyman Arslan)'a sunmuştur. Eserin yazım tarihinden hareketle yazarın, 1018-1019 yıllarında doğmuş olduğunu tahmin etmekteyiz. Dönemin hakanı Tabgaç Buğra Han bu eserin sunulmasından sonra Yusuf Has Hâcib'e "haciblik" mansıbını vermiştir.¹

Yusuf Has Hâcib kültürlü bir aileye mensuptur. Arap, Fars Dili ve Edebiyatı, felsefe, tarih, matematik, astronomi, tıp alanlarında eğitim görmüştür. Sosyal bir kişiliğe sahip olan Yusuf Has Hâcib satranç, kuşçuluk, okçuluk ve avcılık da bilmektedir (Çağırın 1995: 14).

İlim dilinin Arapça olduğu bir zamanda eserini Türkçe yazan Yusuf Has Hâcib,

kendi ana dilinde yani Türkçe eser yazmayı esas kabul eden bir aydındır. Bütün ömrü boyunca Türklük bilimine hizmet eden Yusuf Has Hâcib, Türk fikir hayatının seçkin bir aydındır. Eserinde, Türklerin ongunu olan bozkurttan birkaç yerde söz eder:

*"Kalıkta uçmuş kara kuş yori
Seningdin keçümez aya kök böri (5378.
beyit)*

(Havada uçan kara kuş sürüleri..., ey bozkurt canlarını senin elinden kurtaramazlar.)

*"Kimi kodtı erse ay ersig urı
Kerek bolsın it kerek kök böri"*

(Ey cesur oğul, Tanrı onu terk ettikten sonra, ister köpek olsun, ister bozkurt, hepsi birdir (Külekçi 1980: 26-27).)

İslâmiyete giren Türklerin ilk eserlerinden olan Kutadgu Bilig'in hangi anlama geldiği ilim alemi tarafından tartışılmıştır. Bu konuda araştırma yapan çoğu ilim adamımız eserin adının "saadet veren bilgi" olduğunu söylemişlerdir. Ancak İbrahim Kafesoğlu, Ahmet Caferoğlu gibi ilim adamlarımız ise kut'u "devlet, hükümrânlık" anlamlarında düşündükleri için esere "devlet olma bilgisi" anlamını yüklemişlerdir. Bu yazarlarımızın dayanağı Kaşgarlı Mahmut'un yazmış olduğu Divan-ı Lûgat-it Türk'tür. Çünkü bu eserde kut kelimesinin anlamı devlet, iktidar olarak geçmektedir.

Kutadgu Bilig 6645 beyitten oluşmaktadır. Eser 1825 yılında A. Jaubert tarafından ilim âlemine tanıtılmıştır (Karamanlıoğlu 1970: 127). Kutadgu Bilig'in üç yazma nüshası bulunmaktadır: Viyana Nüshası, Kahire Nüshası ve Fergana Nüshası. Bu nüshalardan Viyana Nüshası Uygur yazısı ile yazılmış, diğer nüshalar ise Arap yazısı ile yazılmıştır.

Kutadgu Bilig'de Tanrı'ya bağlı bulunma, ölümü ve ahireti unutmama, akla ve

(*) Doç., Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

(1) Hâciblik, Karahanlılarda sarayda ve idarede büyük nüfuzu olan bir memuriyettir. Hâcib, teşrifat ve yazı işlerini yürütmektedir.

bilgiye değer verme, çocukları okutma, dinleme, dünya ve geçici zevklere aldanmama, cömert olma, misafirperver olma, gevezelikten sakınma, adalet sağlama, çocuklara şefkâtlilik olma, içkiden sakınma, haksızlıktan ve kaba sözden kaçınma gibi pek çok konuda nasihatler bulunmaktadır.

Kutadgu Bilig bir mesnevidir. Mesnevi olma özelliğinden dolayı eserde şöyle bir yapı görülür: Eserin ilk üç bâbında Tanrı'ya yalvarma, yalvaca (peygambere) ve dört eşe (dört halifeye) övgü vardır. 4. bâbda Buhara ve Buğra Han'a övgü, kitabı ona sunuş, kitabın anlam ve konusu yer almaktadır. 5. bâbda evren, yedi yıldız, on iki burç ve mevsimler anlatılmaktadır. 6-11. bâblarda bilgi, dil ve iyilik üç erdem olarak belirtilir. 12. bâbdan sonra münazara başlar. Eserde konuşan dört kişi vardır. Bunlar,

1. *Kün Togdı*: Adaleti temsil eden hakanıdır. Aynı zamanda köni töriyi (doğru yasa-yı) temsil eder. *Kün Togdı, kelime manası olarak Gün Doğdu'dur, yani güneştir. Güneş daima ısı ve ışık verir. Verdikçe ne şekli değişir ne de kendinden bir şeyler eksilir. Doğru yasa, adalet de böyledir. Adalet doğruluk, ödül ve ceza üzerine kurulmuştur (Dilâçar 2003: 93).*

2. *Ay Toldı*: Mutluluğu temsil eder. Ay Toldı eserde "Ay, dolunay" benzetmesiyle anlatılır. Saadet bir Ay'a benzer daima büyür ve küçülür. Bu yüzden talihe ve zenginliğe fazla güvenmemek gerekir. *Ay Toldı bir tartışma sırasında bunu şöyle anlatır; cebinden bir top çıkarır üzerine oturur. Saadetin de bu top gibi oynak olduğunu, ayın da her gün yerini ve şeklini değiştirdiğini söyler. Saadet de böyle olduğuna göre ona güvenmemek gerekir (Dilâçar 2003: 92).*

Bazı ilim adamlarımıza göre ise Ay Toldı, devleti yani iktidarı temsil eder. *Kut yani iktidar, düz yerde dahi yuvarlanan top gibidir. İktidar kaypak mahiyettedir, her an değişebilir. Bu nedenle kanun iktidarı daima kontrolü altında tutmalıdır (Kafesoğlu 1980:27).*

3. *Ögdülmiş*: Ukuşu yani aklı temsil eder. Ay Toldı'nın oğludur. Övülmüş, takdir edilmiş anlamına gelir.

4. *Odgurmuş*: Akıbeti yani kanaatı temsil eder. Vezirin akrabasıdır. İnsanlardan uzak yaşayan bir zühddür. Uyanmış anlamını taşımaktadır.

Kutadgu Bilig'te anlatılan olay kısaca şu şekildedir. Kün Togdı adaleti seven, yurduna yararlı olmak isteyen bir hakanıdır. Ancak yardımcısı yoktur. Ay Toldı adında bir kişi hakanın iyiliğini duyarak, aklını ve zekâsını kullanarak kendini hükümdara tanıtır ve onun veziri olur. Hakana hizmet eden Ay Toldı devlet ve hükümet hakkındaki düşüncelerini belirtir. İyi bir vezir olan Ay Toldı, hastalanır ve ölümler. Ölmeden önce oğlu Ögdülmiş'i hakana tavsiye eder.

Babasının ölümü üzerine hakanın veziri olan Ögdülmiş her konuda hakana yardımcı olur. Kendine doğrulukla hizmet eden Ögdülmiş'e Kün Togdı, bir yardımcı bulmak ister. Ögdülmiş dağ başında yaşayan akrabası Odgurmuş'u önerir. İki kez mektupla çağrılan Odgurmuş üçüncü mektupla birlikte şehre iner, hakanla konuşur. Kün Togdı'ya birçok gerçeği izah eden Odgurmuş kendisinin yerinin burası olmadığını söyler. Çünkü O, hayatını Tanrı'ya ibadete adanmıştır.

Ögdülmiş yaşlanınca Odgurmuş'un yanına gitmek ister. Ancak, Odgurmuş Ögdülmiş'i geri gönderir. Çünkü onun bu dünyadaki görevi halka hizmettir. Odgurmuş'un sözlerinden etkilenen Ögdülmiş hakanın yanına geri döner. Hakan, Odgurmuş'un yanına hasta olduğu için bir yardımcı gönderir, ancak Odgurmuş ölmüştür. Bunu duyan hakan ve Ögdülmiş yas tutar. Yine Kün Togdı ve Ögdülmiş el ele verip yurtlarını yönetmeye devam ederler.

Kutadgu Bilig üzerine birçok ilim adamımız çalışma yapmıştır. Bunlar arasında özellikle Besim Atalay, Hüseyin Namık Orkun, Reşit Rahmeti Arat, Agop Dilâçar, İb-

rahim Kafesoğlu, Numan Külekçi, ve Ağâh Sırrı Levend'in yapmış olduğu çalışmalar her türlü övgüye lâyıktır.

Kutadgu Bilig, Karahanlı dönemi edebiyatını zirveye ulaştıran, söz varlığı oldukça zengin, gün geçtikçe değeri artan bir şaheserdir. Edebî yönden Divan-ı Lûgat-it Türk'le birlikte Hakaniye Türkçesi'nin ilk metinleridir.

Arapçanın ilim dili, Farsçanın şiir dili olduğu bir dönemde eserin Türkçe yazılması yazarın, Türkçeye verdiği önemi gösterir. *Türkçenin mana inceliklerine vakıf olmuş şairin sözleri Türkçeye verdiği önemi şöyle anlatıyor:*

"Keyik tağı kördüm bu Türkçe sözüğ
Anı akru tuttum yakurdum ara (6617)

Sıkadım sevittim köngül birdi terk
Takıma belingiler birerde yine (6618)

Sunup tutmuşımça ederdim sözüğ
Kelü birdi ötrü yıparı bura (6619)

(Bu Türkçe sözü yabani geyik gibi gördüm; onu yavaşça tuttum, aldatarak, kendime yaklaştırdım.)

Olaşadım ısındırdım, çabucak bana gönül verdi; yine de ara sıra ürüyor, korkuyor.

Ele geçirdiğim gibi sözü takip ettim; onun miski güzel kokular saçmaya başladı (Külekçi 1980: 26-27.)

Türkçe sözün Türkçe dilinin önemini açıkça bu sözleriyle dile getiren şair aynı zamanda bu dev eseriyle hem İslâmiyet öncesini hem de Karahanlı dönemini aydınlatmaktadır. Eser iki dönem arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Karahanlıların devlet yapısını, yönetim şeklini, Karahanlı aydınlarının hayata bakış tarzını, Karahanlı döneminde ilme ve edebiyata verilen değeri bu eserden öğreniyoruz.

İslâmiyet öncesine ışık tutan bu eser nazım edebiyatının temelini kurmuş ve Türk kül-

tür hayatını ve tarihini daha eskilere kadar götürebilmiştir. Bu eser sayesinde İslâm medeniyeti çevresine giren Türklerin dili bu dönemde İran ve Arap dilleri ile yarışmış ve XI ve XII. yüzyılda Türkçe gölgesinde bir edebiyat oluşmuştur (Caferoğlu 1994: 50-51).

Oluşan bu edebiyat şiir, mani ve mesellerin zengin olduğu Kutadgu Bilig'i oluşturmuştur. Şiir, günümüz nazım edebiyatının kurucusu; mani tuyuğların, mesel ise günümüz atasözlerinin kurucusu olmuştur.

Eserde her ne kadar İran tesiri görülse de eserin Türk tarih ve kültür hayatından uzak olmadığı görülür. Eserde "alp" tipinin tasviri, Alp Er Tunga'dan bahsedilmiş olması bunun bir ispatıdır. *İlk sagu örneğimizin yazıldığı eserde Alp Er Tunga bir milli kahraman gibi gösterilir:*

"Körü barsa emdi Türk begleri
Ajun begleri de bular yigleri

Bu Türk beglerinde atı belgülik
Tonga Alp Er erdi kutı belgülig
Bedük bilgi birler öküş erde mi
Biliglig ukuşluk budun ködrümi" (İnan 1970: 115)

Yusuf Has Hâcip'in eserinde geçen dört ana kahramandan ikisinin isimleri (Kün Togdı ve Ay Togdı) de Yusuf Has Hâcip'in Türk kültüründen uzak olmadığını gösterir. Çünkü Türklerin ecdadı sayılan Oğuz Hakan'ın evlâtlarından birisinin ismi "Ay" birisinin ismi "Kün"dür. Oğuz Kağan'ın annesinin adı ise "Ay kağan"dır. Bu adların benzerliği bir tesadüf olmasa gerek (Caferoğlu 2003: 55).

Yalnızca içerik açısından değil şekil açısından da eser İslâmiyet öncesine dair izler taşır. Eserde dörtlüklerin kullanılması, manie yalnızca vezin itibarıyla benzemeyen dörtlüklerin bulunması, destanlarla ilgili motifler eseri İslâmiyet öncesine bağlar.

Söz varlığı oldukça zengin olan eserde yabancı kelimelerin azlığı da dikkat çekicidir.

İlim dilinin Arapça, şiir dilinin Farsça olduğu bir dönemde yazılan eser öztürkçedir. Kullanılan yabancı kelime sayısı %10'u geçmez. Kullanılan yabancı kelimelerin çoğunluğu Arapçadır. Diğerleri ise Farsçadır. Şair yalnızca dini terimlerde ve devlet teşkilâtı ile ilgili kavramlarda yabancı kelime kullanmıştır. Bu kelimelerin sayısı yüz yirmiyi geçmez. Bu kelimeler hak, balık, tevfik, şeriat, resul, rab, din, dünya, dua, beyan, Allah, ecel, abdal, nimet, gazi, kismet, himmet, mescit, müriüvvet, inayet, azap, hikmet; devlet, hazine, siyaset, emanet, ümmet, padişah, tac, taht, hacip, vezir, nişan, mal; kalem, kitab, yakut, velâkin, laf, harf, cihan, can, beyit, şart, şair (Caferoğlu 2003: 60)...

Kutadgu Bilig'de bugün yabancı karşılıklarını tercih ettiğimiz çoğu kelimenin Türkçe karşılığını buluyoruz. Eserde Tanrı'nın sıfatları, devlet adamlarının unvanları, gezegen ve yıldız isimleri Türkçedir. Eserde "hâcip, vezir" gibi unvanlar hariç unvanlar hep Türkçedir. Kitapta ilig, beg, beylerbeyi, subaşı, bitikçi, ılmga (nişancı) gibi Türkçe unvanlar kullanılmıştır (Ülkütaşır 1970: 93).

Karahanlılar yeni bir dine, yeni bir kültür dairesine girdikleri halde Kutadgu Bilig'in müellifi Yusuf Has Hâcip İslam dinindeki Allah kelimesi yerine Tengri, idi, ugan, bayat erglig idi gibi kelimeleri kullanmışlardır (Çağatay 1970: 96). Aynı zamanda Yusuf Has Hâcip yeni tabi oldukları dindeki peygamber ve halife kelimelerini de kullanmamıştır. Peygamber yerine yalavaç, savcı; dört halife yerine de dört eş tabirini kullanmıştır (Karamanlıoğlu 1970: 129-130).

Her kelimeyi Türkçe kullanmaya çalışan ve Türkçenin tüm gücünden sonuna kadar yararlanan şair gezegen ve burç isimlerini de Türkçe karşılığı ile kullanmıştır: sekentir (Zühal, satürns), Ongay (Müşteri Jüpiter), Kürüd (Merih, Mars), Yaşık (Güneş, Sol), Sevit (Zühre, Venüs), Arzutilek (Utarüt, Mercüris), Yalçık (Ay, Luna). Burçlar ise marttan başlayarak Kazı, Ud, Kuçık, Sançu, Arslan, Buğday Başı, Ülgü, Çadan, Ya, Oğlak, Körek, Balık'tır. Mevsimler

ise yaz (bahar), yay (yaz), küz (güz), kış (Dilâçar 1967: 9-10).

Kutadgu Bilig'in en dikkat çekici özelliklerinden biri de meslek adlarının çoğunun Türkçe kelime köklerinden türetilmiş olmasıdır: aş başçı, okçu, temürçi gibi. Buradan hareketle şairin, Türkçenin türetme gücünden faydalandığını söyleyebiliriz.

Edebiyatımızın en önemli türlerinden biri olan şiirle duygularımızı en etkili biçimde anlatırız. Şiirin de temeli ahenktir. Şiirde ahengin önemini anlayan şair ilk Türk şiirinin yapıcılığını da üstlenmiştir. Şair fikrine tercüman olan kelimeyi mısra başında defalarca tekrarlamıştır:

"*Kayu yügrü tınmaz ajun tezgünür
Kayu can yuluğlar tengizke kirür* (1733)

*Kayu tag kazar körse tuplur kayay
Kayu yir kulaçlayu yügrür yadag* (1734)"
(Mısra başı söz tekrarları)

*Amulluk kerek erke kılkı angay
Örüglük kerek begke togsa kün ay* (325)
(Mısra ortası kelime tekrarları.)

*Aziz ol kim azizlerka iz
(Hakiki aziz o kimsedir ki azizlere izzet
bahşeder.)* (1247) ("a" sesi tekrarı.)

*Yise todsa yadsa bu yılki turur.
(Yiyen, doyan ve yatan ancak hayvandır.)* (989) –sa, -se eklerinin tekrarı) (Caferoğlu 2003: 64-65).

Geçmişten günümüze yazılan lirik şiir türüne en güzel örneklerindendir.

Babarın gelişinin ardından, Hasan Buğra Han'ın övgüsünün yer aldığı 61 beyitten oluşan şiir oldukça lirik bir şiirdir:

*Togardın ese keldi ördün yili
Ajun itgike açkı uştmaş yolu.*

*Yagız yir yıpar toldı kafür kitip,
Bezenmek tiler dünya körkin itip*

*İrinçig kışığ sürdü yazkı esin,
Yaruk yaz yana kurdı devlet yasın*

Yaşık yandı bolgay yana ornuna
Balık kudrukından kazı burnına

...
(Doğudan eserek geldi bahar yeli,
Acunu bezeyerek açtı cennetin yolunu

Yağız yer miskle doldu, kafür gitti,
Dünya görke bürünerek bezenmek isti-

yor.

Sefil kıştı sürdü götürdü bahar esintisi,
Aydın bahar yine kurdu saadet yayını.

Güneş döndü yine yerine,

Balık burcunda kuyruğundan Kuzu'nun
burnuna (Dilâçar 2003: 73-75).

Türkçede bir kişiyi tanımlamanın, bir yeri anlatmanın, anlatımı zenginleştirmenin ve anlatımı renklendirmenin en iyi yollarından bir tanesi tasviri bol kullanmaktır. Yusuf Has Hâcîp eserinde tasvirin gücünden yararlanmayı da ihmal etmemiştir. Şair gecenin olmasını müthiş bir benzetmeyle şöyle tasvir eder:

308

“Yaşık yirke indi yüzün kızledi
Kararıp tuman tozdu dünya tudı (5028)

Ajun tıl tonun kedti kaşın tügüp
Kalık yek yüzi tey karardı argup (5029)

Kamug teprenür tındı yumdı közi
Çağı ün kesildi tirigler sözi (5030)”

(Güneş yere indi, yüzünü gizledi, dünyayı kara bir dumanla kapladı. Dünya dul giyimi (kara)giydi; gök şeytan yüzü gibi soldu, karardı. Bütün canlı mahlûkları sessizlikle sükûnet kapladı, gözlerini yumdular, gürültü, ses kesildi (gûya) hayattan eser kalmadı (İnan 1970: 118).

Şair yaşlılığını da güçlü benzetmeler kullanarak anlatır:

“Yıparsıg kara başka kafür aşudum
Tolun teg tolu yüz kayka ilettim.

Yaruk yaz teg erdim tümen tü çiçeklig
Hazan mu tüşüttüm kamugnu kuruttum

Kadın teg bodum erdi ok teg köni tüz
Ya teg egri koldı egildim tönittim.

(Misk gibi kara başıma kafür örttüm, dolunay gibi dolgun yüzü nereye götürdüm. Ren-gârenk çiçekler ile dolu, parlak bahar gibi idim, güz mevsimine mi uğradım, hepsini kuruttum. Kayın gibi boyum (vücutum) ok gibi düz ve dik idi. Şimdi yay gibi eğri oldu. Eğdim, eğildim (İnan 1970: 118).)

Anlatım gücü ve edebî türlerin zenginliği yanında eserin üslûbu da tartışılmaz güzelliكتedir. Kutadgu Bilig didaktik bir eserdir. Ancak üslûbu didaktik mahiyette yazılan eserlerde bulunmayacak türdendir. Eser manzum bir tiyatro gibidir. Eserin bu özelliği onu benzerlerinden üstün tutmuştur. Eserde kullanılan monologlar son derece canlıdır. Buna bir örnek verecek olursak:

“Odgurmuş: Bu dünyada uzun süre kalmayacağımıza göre; insanı bu kadar zahmete sokmak, mal toplamak neye yarar? İnsan dünyaya peşinden koşarsa ibadeti bir tarafa bırakır. Ben şehre inersen daima insanlarla uğraşacağım, ibadete vakit bulamayacağım. Dünyaya yüz çevirip, olanla yetinmeli. Artık yaşlanmışım, ihtiyarlıkta yapılacak işleri gençken yapmaya çalışmalı. Ey bey sonunda elinde kalacak olan iki bez parçasıdır. Sıcakta bu kadar terleyecek, soğukta da bu kadar titreyecek ve sonunda iki istek elde edecektir. Bunlardan biri mal, ikincisi yurtta sözü geçen bir adam olmalı. Dünyayı yenen İskender, denizi yarıp aşan Musa, ölüleri diriltten İsa şimdi nerede? Yoklar! Ben gönlümü kurtaracak Tanrı'ya ulaştırdım. Yalnız Onu istiyorum. Beni bırakın. Tanrım bana yeter bir destektir. Giymek için koyun yünü, yemek için de arpa aşı bana yeter. Bu dünya işini bırakmadıkça insan abiret işini yapamaz. Bu hayatı boşuna harcama. Bey benden hiç yararlanmayacaktır. Sevgili kardeşim Ögdülmiş, benim için kendini üzme. (Dilâçar 2003: 125)”

Bir olayı, bir durumu, bir kavramı en etkili ve en kısa yolla anlatmanın yolu deyim, atasözü ve özdeyişlerimizi bol kullanmaktır. Kutadgu Bilig eserinin hemen hemen her beyiti bir atasözü ve özdeyiş değerindedir:

“Ukuş körki til ol bu til körki gö
Kişi körki yüz ol bu yüz körki köz.

(Aklın süsü dil, dilin süsü sözdür; insanın süsü yüz, yüzün süsü gözdür.)

*Kişi mengü bolmaz mengü atı
Anın mengü kaldı bu edgü atı*

(İnsan ebedi değildir, ebedi olan onun adıdır; iyi kimselerin adı onun için ebedi kalmıştır.) (Gülensoy 1970: 160-161)"

Eserdeki bazı atasözlerin günümüz atasözleriyle aynı anlamı taşıdıklarını görüyoruz:

*"Könül, til köni tut, Bayatka tapın,
Usanma, yarınlık işini itir.*

(Gönlünü, dilini iyi tut, Tanrı'ya tapın. Savsama yarınki işini düzenle.) (Dilâçar 2003: 93)"

Yukarıda beyitte geçen atasözünün bugün eş değerini görmek mümkündür. "Bugünkü işini yarına bırakma." atasözü bu atasözle aynı anlamdadır.

*"Kayu işke ivşe uzar kiç kalur.
İve kalmış işler ökünçlüg bolur,*

(Hangi işte acele edilirse, iş uzar ve gecikir. Acele yapılan işler pişmanlıkla biter.) (Dilâçar 2003: 31)"

Bugün kullandığımız "Acele işe şeytan karıştır." atasözünün bir muadilini yukarıdaki beyitte görüyoruz.

Kutadgu Bilig'de yer alan sözler üçe ayrılır:

- 1- Yaşlı insan sözü, atasözü.
- 2- Bilge sözü
- 3- Şair sözü

*Budınka begi artuk ödrüm kerek,
Könül til köni kılkı kördüm kerek.*

(Halk için beyin çok seçkin olması gerek; gönlü, dili dürüst, huyunun da seçkin olması gerekir.) Bu beyit bilge sözüdür. Ötüken Beyine aittir.

*Bilig kıymetini biliglig bilir,
Ukuşka ağırlık biligdin kelir.*

(Bilginin değerini bilgin bilir, anlayışa saygı bilgiden gelir (Dilâçar 2003: 33-36).) Bu söz de bir şair sözüdür. Eserde bu şekilde daha nice özdeyişlere rastlanır.

Biliyoruz ki konuşma ve dinleme Türkçenin temel dil becerilerinden iki tanesidir. Toplum içinde Türkçe eğitimi almış ya da almamış herkesin iletişim kurmak, merakını anlatmak için konuşmaya ve karşısındakini dinlemeye ihtiyacı vardır. Kutadgu Bilig'te konuşma ve dinleme adabı ile ilgili birçok söze rastlanmaktadır:

*"Sana sorulmadan söz söyleme.
Söze başlama sırası sizi çağırın insandır.*

Bilgisizin dili kilit gibi durmalı, bilgili de diline sahip olmalı.

Sözün yararı çoktur ancak yerinde söylenmesi gerekir.

Fazla söz, sormadan söylenen ve gönlü daraltan sözdür.

Az söz, sorulduğunda ihtiyacı karşılayacak kadar söylenendir.

Sözü bilenden dinlemeli, bilmeyene aktarmalı

Sözü birer birer, azar azar konuşmalı (Çağbayır 2005: 42-44)"

Konuşma ve dinleme, dil ve söz eserde yeterince işlenmiştir. Yazar sözleriyle boş konuşmanın, gevezeliğin zararlı olduğunu; yerinde ve zamanında söylenen kısa sözün yararlı olduğunu nasihat eder. Bunların yanında küçüklere adıyla hitap etmek, birinin yanında iken müsaade dilemek, birisiyle karşılaşınca selam vermek eserde işlenen görgü kurallarındandır.

Eser, nasihat veren didaktik yapısıyla bir pendnamedir. Devletle ilgili konuları genişçe işlemesi özelliği ile bir siyasetnamedir. Bunların yanında her beyitin gösterdiği özellikler açısından bir özdeyiş ve atasözü kitabıdır (Dilâçar 2003: 158-163-166).

Eserde dikkat çeken bir özellik de ilk konuşmalara başlamadan önce taraftarların birbirlerine hitap meselesinin sanatkârane işlenmiş olmasıdır. Eserde "ay ilig, ay külüg, ay arıg, ilig kutı" gibi hitaplar bulunmaktadır (Çağatay 1970: 108).

Eserde, günümüzde kabul gören eğitim anlayışlarının izlerini de görmekteyiz. Soyut kavramları somutlaştırarak anlatmak eğitim şartları arasında yer alır. Kutadgu Bilig adalet, kanaat, mutluluk gibi soyut kavramları hem kişileştirerek hem de somutlaştırarak anlatmayı başarmış bir eserdir. Böylece hem akıcılığını sağlamış hem de anlaşılabilirliğini kolaylaştırmıştır.

Sonuç olarak; Türk edebiyatındaki yeri ve önemi, canlı tabiat tasvirleri, somutlaştırma ve sembolleştirme, geçmişten örnekler sunma, tiyatro türünü kullanma, atasözü - özdeyiş zenginliği ile Kutadgu Bilig kalıcı bir eser olmuştur. Şairin sözleri de günümüze kadar ulaşmıştır. Şair zaten sözün kalıcılığına inanmış ve şöyle demiştir:

*Neçe tirse dünya tüker alkınur
Bitise kalır söz ajun tezgünür*

*(Dünya malı ne kadar toplanırsa toplanır,
tükenir, biter, söz kaleme alınırsa kalır,
dünyayı dolaşır.)*

Kaynaklar

- ARAT, R. R. (1998) Kutadgu Bilig II Çeviri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- CAFEROĞLU, A. (1994) Türk Dili Tarihi II. 3. Baskı, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- ÇAĞATAY, S. (1970) "Kutadgu Bilig'de Öğdülmiş". Türk Kültürü Dergisi, Kutadgu Bilig Özel Sayısı, S. 98, Ankara.
- ÇAĞBAYIR, Y. (2005) Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacip, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÇAĞIRAN, L. (1995) Kutadgu Bilig'de Eğitim ve Öğretim, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DİLÂÇAR, A. (1969) "Kutadgu Bilig'in 900. Yıl Dönümü ve Balasagunlu Yusuf". Türk Dili Dergisi, S. 211, Ankara.
- DİLÂÇAR, A. (2003) Kutadgu Bilig İncelemesi, Ankara: TDK Yayınları.
- GÜLENSOY, T. (1970) "Kutadgu Bilig'den Hikmetler". Türk Kültürü Dergisi, Kutadgu Bilig Özel Sayısı, S. 98, Ankara.
- İNAN, A. (1970) "Yusuf Has Hacip ve Eseri Kutadgu Bilig Üzerine Notlar". Türk Kültürü Dergisi, Kutadgu Bilig Özel Sayısı, S. 98, Ankara.
- KAFESOĞLU, İ. (1980) Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KARAMANLIOĞLU, A. F. (1970) "Kutadgu Bilig ve Adına Dair". Türk Kültürü Dergisi, Kutadgu Bilig Özel Sayısı, S. 98, Ankara.
- KÜLEKÇİ, N. (1980) Yusuf Has Hacip ve Kutadgu Bilig, İstanbul: Toker Yayınları.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Ş. (1970) "Yusuf Has Hâcib ve Kutadgu Bilig Üzerine Küçük Bir Araştırma". Türk Kültürü Dergisi, Kutadgu Bilig Özel Sayısı, S. 98, Ankara.